

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Христокіна Геннадія Володимировича
**«МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ТЕОЛОГІЇ У ЇЇ
ПАРАДИГМАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ»,**
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за
спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство, 09.00.14 – богослов'я

Виклики доби постмодерну та пошук методології, яка відповідала б вимогам сучасності, спонукають дослідників православної теології до пошуку нових інтелектуальних інтерпретацій осмислення спадщини православних мислителів та розуміння її історичного шляху. Одним із таких спроб є дослідження «Методологія православної теології у її парадигмальних трансформаціях» Г. В. Христокіна. Обґрунтовуючи актуальність дослідження дисертант наполягає на необхідності систематичного аналізу методології православної теології у її історичних трансформаціях, з виділенням характерних рисожної парадигми православного релігійно-теоретичного осмислення, виявленням характерних рисожної парадигми православного релігійно-теоретичного мислення, виявленням особливостей діалектичної єдності спадковості та інновацій у православній думці сьогодення. Й дотепер відчувається брак праць у яких комплексно: аналізувалися джерела характерних рис методології православної теології у біблійному світогляді й античній філософії, простежувалися особливості філософізації православної теології у добу патристичної та візантійської думки, виявлялися характерні риси методології православної теології «золотої доби» грецької патристики та Візантії, окреслювалися основні хвили модернізації православної теології, аналізувався феномен православної теології доби постмодерну, визначалися особливості розвитку методології у православній теології на початку ХХІ століття, досліджувалися тенденції злиття теологічного мислення з філософським у межах православної теології, визначалися межі можливостей методології православної теології та її екуменічний потенціал. Таким чином, тема дисертаційної роботи є гостро актуальну як з теоретико-методологічної, так і практичної площини.

Дисертаційна робота є складовою частиною комплексної науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та релігієзнавства «Методологія і зміст викладання соціально-гуманітарних наук», що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук», який був

затверджений Вченю радою університету (протокол № 5 від 29 січня 2009 року) і науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та релігієзнавства за темою «Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні» (державний реєстраційний номер U 0117U004903).

Запорукою успіху дослідження є використання автором методології філософської герменевтики не лише для інтерпретацій текстів, а і для розуміння історично змінних парадигм і традицій теологічного мислення; філософії релігії з суміжними дисциплінами (антропологія релігії, гносеологія релігії, історія релігії). Трансформація методології православної теології розкривається автором через дихотомії раціонального та ірраціонального, метафізичного і містичного, раціонального і фідеїстичного. У цілому обґрунтування запропонованої методології здійснено на основі значного масиву вітчизняних та зарубіжних джерел з означеної проблеми, що підтверджує доцільність представлених наукових позицій.

У вступі дисертації автор окреслив об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження. Їх авторське формулювання не викликає зауважень. У цілому логічною є структура роботи, яка зумовлена необхідністю всебічно розкрити тему, досягти мети і розв'язати поставлені дослідницькі завдання.

У першому розділі «Ідентичність та методологія православної теології як предмет наукового вивчення на початку ХХІ століття» автором ґрунтовно проаналізовано класифікацію підходів до аналізу методології православної думки. Автор аргументовано доводить, що методологія православної теології слугує мовою для богословської та релігійно-філософської думки, необхідною для її конституювання і конкретизації в контексті вирішення нагальних світоглядних проблем релігійних спільнот.

Другий розділ «Шляхи філософізації християнської теології як теоретичної форми релігійного світогляду» розкриває детальну характеристику теології філософії як аналогічних світоглядних мета-дискурсів, пояснює специфіку християнської теології та її відносин з релігійною філософією. Г.Христокін виразно простежує аспекти генези, формування та трансформації теології як теоретичної форми релігійного світогляду, що переймає власну форму від філософії. Дослідник наголошує, що філософський та теологічний дискурси мають у своїй основі певний наратив, який і закладає глибинну аксіоматику, в теології – це одкровення, а в філософії – це первинні інтуїції чи вихідні положення філософа . «Обидва дискурси можуть набувати науковості з усіма відповідними атрибутами – раціональністю, системою категорій, доведень, концепцій, вченъ, гіпотез, методів. Але вони ніколи остаточно не перетворюються на науку, залишаючись ціннісно-світоглядними дискурсами» (с. 198). Таким чином

теологія і філософія є типологічно близькими у своїй методології, але світоглядно різними видами дискурсу.

Третій розділ «Методологія богослов'я у традиції грецької патристичної та візантійської думки» автором проаналізовано методології та структури богослов'я класичної доби православного мислення. Г. Христокін наголошує, що в історії східної патристики виникали своєрідні типи теологічного знання – дискурсивні моделі, тео-філософські варіанти інтерпретації християнського одкровення, для яких характерне відображення коливання світогляду від вкрай іrrаціонального до раціонального, а методології теології від фідейської та містичної до філософської та метафізичної.

Формування філософії в межах християнської релігії ускладнювалось тим, що раннє християнство було есхатологічним і достатньо критично відносилося до філософських спекуляцій античності. Автор слушно зауважує, що у мислителів грецької патристики використовувалася методологія трьох теологій: природної, догматичної та містичної, розкриваючи основні засоби пізнання кожної з них. Розглядаючи методологію теології грецької патристики дослідник аргументовано доводить важливість місця і ролі в ній досвіду феноменологічного споглядання отцями первинних очевидностей віри й одкровення, які мають претензію на безпосередні вияв і бачення Бога.

У четвертому розділі «Модернізація теології православної теології» автор аналізує загальні тенденції у розвитку православної думки в напрямку її феноменологізації. Він аргументовано доводить, що «наявність елементів феноменологічного мислення у представників східного християнства не дає можливості назвати отців Церкви чистими спекулятивними метафізиками, адже у створенні догматів та богословських вчень вони виходили не лише абстрактних інтуїцій розуму, але й з очевидностей церковного життя..., життєвий світ східно-християнської Церкви визначав досвід, мову й теологічне мислення отців Церкви» (с. 25 автореферату). Аналізуючи методологію сучасної православної теології Г. Христокін констатує, що в межах неопатристики були відроджені та переінтерпритовані всі варіанти патристичного осмислення феномену богоспізнання.

Ретельність аналізу застосування логічних та дієвих методологічних процедур дали дисертанту змогу здобути дослідницькі результати, яким властива питома вага наукової новизни, пункти якої чітко, логічно, обґрунтовано прописані у відповідних частинах тексту дисертаційного дослідження та автореферату. Посеред ознак новаторства відзначимо, що методологія православної теології слугує мовою для богословської та

релігійно-філософської думки, необхідною для її конституування і конкретизації в контексті вирішення нагальних світоглядних проблем релігійних спільнот. Встановлено, що православна теологія виникає внаслідок синтезу біблійного персоналізму – як внутрішнього сенсу та мови платонізму – як зовнішньої форми. Досліджено, що теологічне знання є ціннісно зумовленим, світоглядним, соціальним, гуманітарним, включеним, контекстним, особистісним, метафоричним, плюралістичним, нелінійним, дискусійним та є частиною релігійної культури. Виявлено, що для методології грецької патристики класичної доби характерним є бачення філософської культури як «пропедевтики» до теології, коли християнство сприймається як «нова пайдея», теологія – як «істинна філософія», метою яких є всебічна довершеність християнина. Доведено, що для методології візантійської теології характерним є оптимізм щодо можливості аподиктичного доведення богословських істин, що пов’язано із прийняттям проклівського ідеалу теології як цілісної науки та виникненням розуміння теології як поєднання природної, догматичної та містичної теології з особливою методологією для кожної з цих дисциплін. Філософізація християнської теології набуvalа рис розвинутого містичного раціоналізму у Діонісія Ареопагіта і Максима Сповідника, містичного емпіризму у Григорія Палами та його послідовників. Виявлено, що «природна теологія» для мислителів Візантії є цілісним філософсько-богословським дискурсом, що включає в себе «антропологію», «космологію», «теологію» як свої основні частини, хоча містить сукупність знання і з інших дисциплін того, що в сучасності є філософською теологією. Доведено, що у Візантії «містична теологія» – це форма теологічних знань, що безпосередньо спирається на містичний досвід. Встановлено, що для методології православної теології доби модерну характерним є коливання між сколастичним та романтичним розумінням теології.

У висновках дисертант формулює основні теоретичні підсумки проведеного дослідження, визначає перспективи подальших студій. Вони – переконливі, обґрутовані, науково виважені. Таким чином, зміст дисертаційної роботи Г. В. Христокіна дозволяє зробити висновок щодо компетентності дослідника, який представив нові релігієзнавчо-філософські ідеї.

Водночас загальна позитивна оцінка дисертаційного дослідження не знімає низки побажань та рекомендацій, посеред яких:

1. До кінця не зрозуміло наскільки автор дисертації бачить різницю між біблійним світоглядом і християнським еллінізмом мислителів патристики. Як відомо, саме християнський еллінізм зумовив ідентичність православ’я.

Але при цьому наскільки необхідно ставати елліном окремому вірному чи окремому теологу? Наскільки все таки можливі національні типи православного богослов'я сьогодні? Як відомо сьогодні єврейські та евангельські елементи активно повертаються у протестантський богословський світогляд завдяки наративній герменевтиці, новому прочитанню Павла і новій етиці. І якщо українська православна богословська думка буде шукати власне національне обличчя, то наскільки вона при цьому повертається від московських штампів мислення до християнського еллінізму, а наскільки ще й далі – до біблійного світогляду? Чи можливий тут якийсь загальний баланс?

2. Наскільки ми зрозуміли з роботи у цілому Геннадій Христокін приєднується до думки Георгія Флоровського та усіх мислителів неопатристики, що богослов'я доби модерну було певним викривленням православного богослов'я та православного світогляду. В цілому ми підтримуємо таку оцінку, але хотіли б почути які у XVII-XIX століттях впливи були найважливішими: католицькі, протестантські чи філософські?

3. При уважно вивченні дисертації виникає закономірне питання: наскільки православ'я як єдиний тип богословського світогляду існує як інтелектуальна спільнота і загальний дискурс, а наскільки це сьогодні уявна єдність принципово різних світоглядних орієнтацій, богословських шкіл та етосів?

4. Дисертант вдало прослідковує якими були католицькі та протестантські впливи на формування неопатристики. Але важливим є питання про те, наскільки постнеопатристика як парадигма православної теології продовжує ті самі тенденції впливів католицизму та певної протестантизації богословської думки, особливо в області еклезіології?

5. Робота дещо переобтяжена бюрократизмами, іноді трапляються повтори, яких можна було б уникнути.

Проте висловленні побажання не ставлять під сумнів ані саме дисертаційне дослідження, ані отримані наукові результати.

Дисертація Христокіна Геннадія Володимировича є самостійним, творчим, оригінальним, завершеним дослідженням актуальної релігієзнавчо-філософської проблеми, яке виконано на професійному рівні та створює нові перспективи для дослідження. На основі дослідження значного об'єму філософських, богословських та історичних джерел запропоновано філософсько-релігієзнавчий аналіз методології православної теології у її парадигмальних виявах.

Дисертація вдало вирізняється структурною чіткістю й переконливо обґрунтованими положеннями, що винесені на захист. Поставленої мети

досягнуто, а основні дослідницькі завдання розв'язано. Результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію і знайшли відображення у монографії, статтях, опублікованих дисертантом. Текст дослідження адекватно відображені у авторефераті, який містить усю необхідну інформацію про роботу.

Дисертаційна робота Христокіна Геннадія Володимировича «Методологія православної теології у її парадигмальних трансформаціях» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016) і «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим Наказом МОН України № 40 від 12.01.2017, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство, 09.00.14 – богослов'я

Офіційний опонент:

доктор філософських наук,
доцент, професор кафедри філософії
Рівненського державного
гуманітарного університету

I. I. Панчук

